

**NETEKTIES TEISINIAI ASPEKTAI: ŠEIMOJE NETEKTĮ PATYRUSIO VAIKO SAUGI
KLASĖS APLINKA KAIP JO PALANKESNĖS SOCIALIZACIJOS VEIKSNYS****Tomas Butvilas***

*Mykolo Romerio universiteto Socialinės politikos fakulteto Edukacinės veiklos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas (8 5) 271 4710
Elektroninis paštas tbutvilas@mruni.eu*

Agnė Razgūnienė**

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Darbo teisės ir socialinės saugos teisės katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas (8 5) 2714766
Elektroninis paštas agnerazguniene@yahoo.fr*

Pateikta 2008 m. kovo 6 d., parengta spausdinti 2008 m. balandžio 25 d.

Santrauka. Straipsnyje pateikiama netekties teisinės situacijos analizė (bedarbystė, tėvų mirtis, skyrybos), saugios klasės aplinkos samprata ir išskiriami jos svarbesni rodikliai. Taip pat aptariama tokios aplinkos įtaka netektį šeimoje patyrusių jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų socializacijai ir apibūdinama šių mokinių klasės aplinka. Kaip žinia, socializaciją vaikystėje nulemia daugelis tiek išorinių, tiek ir vidinių veiksnių. Vienas iš tokių išorinių veiksnių yra mokykla, kuri, susidurdama su vaikų patiriamomis įvairiomis netektimis šeimoje, gali padėti, kuriant bei užtikrinant saugią klasės aplinką netektį patyrusiems mokiniams ir sykiu nors iš dalies kompensuoti šio saugumo nebuvimą jų šeimose. Šio tyrimo metu atkreipiamas ypatingas dėmesys į vaikus, patyrusius šias netektis šeimoje – tėvų skyrybas, mirtis, jų išvykimą dirbti svetur ir jų bedarbystę, konfliktus šeimose, tėvystės teisių praradimą arba senelių mirtis bei kt. Be to, šiame straipsnyje mėginama parodyti tam tikras galimas pedagogines strategijas, padedančias sukurti saugią klasės aplinką.

Pagrindinės sąvokos: netektis, socializacija, klasės aplinka, saugios aplinkos rodikliai, saugios klasės aplinkos kūrimo strategijos, paveldėjimas, santuokos nutraukimas.

IVADAS

Socializacija gali būti analizuojama ir kaip sudėtingas psichosocialinis fenomenas su vertybių internalizacijos, savęs identifikacijos mechanizmais, ir kaip socialiai sąlygotas individo suvisuomeninimo procesas, prasidedantis jau ankstyvoje vaikystėje ir trunkantis visą gyvenimą [1, 2, 3]. Tačiau, nagrinėjant socializaciją, ypač atkreiptinas dėmesys į vaikus, patyrusius netektį šeimoje – *tėvų skyrybas, mirtis, jų išvykimą dirbti svetur ir jų bedarbystę, konfliktus šeimose,*

tėvystės teisių praradimą arba senelių mirtis bei kt. Daugelis autorių yra labiau linkę išskirti jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų, patyrusių netektį šeimoje, socializaciją, nes tokie vaikai susiduria su nemažai sunkumų tiek mokymosi, tiek bendravimo, tiek elgesio, tiek ir emocijų išgyvenimų srityse [4, 5]. Tai rodo, kad netektį patyrusiems mokiniams būna kiek sunkiau nei jų vienmečiams mokytis, tokie vaikai yra mažiau linkę bendrauti su kitais žmonėmis, dažniau patiria neigiamas emocijas ir yra linkę į agresyvų, antisocialų elgesį [6]. Minėti požymiai iš dalies apsunkina šių vaikų socializaciją.

Taip pat mokslininkai pabrėžia vaiko artimiausios aplinkos saugumo svarbą jo socializacijai. Saugi aplinka, anot tyrėjų [5, 7], gali būti vienu iš veiksnių, padedančių užtikrinti palankios socializacijos galimybes vaikystėje bei vėlesniais amžiaus tarpsniais. Būtent, jausdamasis saugus, vaikas daž-

*Mykolo Romerio universiteto Socialinės politikos fakulteto Edukacinės veiklos katedros lektorius, daktaras.

**Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Darbo teisės ir socialinės saugos katedros doktorantė.

niau patiria teigiamas emocijas, geba laisviau bendrauti su bendraamžiais, palankiau vertina save ir aplinkinius, rečiau patiria mokymosi nesėkmes, labiau pasitiki savimi ir pan. Tai savo ruožtu leidžia formuotis teigiamoms vaiko asmenybės savybėms – atvirumui su kitais, pagarbai, savigarbai ir kt. Tačiau patirta netektis iš dalies apsunkina tokios aplinkos kūrimo galimybes, nes vaiko šeima tuomet būna dažniau priversta spręsti tiek socialines, tiek psichologines, tiek ir ekonomines problemas. Kitaip tariant, tokia šeima nėra pajėgi pilnai sukurti ir užtikrinti vaikui saugią aplinką. Todėl jis neretai savo elgesiu išreiškia norą jaustis saugiai ir kad suaugusieji juo labiau rūpintųsi [4, 8].

Kita vertus, socializaciją vaikystėje nulemia daugelis tiek išorinių, tiek ir vidinių veiksnių. Vienas iš tokių išorinių veiksnių yra mokykla, kuri, susidurdama su vaikų patiriamomis įvairiomis netektimis šeimoje, gali padėti, kuriant bei užtikrinant saugią klasės aplinką netektį patyrusiems mokiniams ir sykiu nors iš dalies kompensuoti šio saugumo nebuvimą jų šeimose [6]. Juk mokytojai ir mokiniai didelę savo aktyvaus laiko dalį praleidžia socialinėje aplinkoje – klasėje, kurioje jie visuomet vienaip ar kitaip tarpusavyje sąveikauja. Šios sąveikos metu vaikai formuojasi atitinkamą požiūrį į save bei kitus, tapatina save su jiems priimtinomis socialinėmis grupėmis ir sykiu perima tų grupių vertybes. Todėl pastaruoju metu edukologijoje [9, 10, 11] pabrėžiama saugios mikroaplinkos, palankaus psichologinio kolektyvo klimato ar šiltos klasės atmosferos sukūrimo svarba.

Taigi, atsižvelgus į šios problemos aktualumą, tyrimo **objektu** buvo pasirinkta netekties (bedarbystės, mirties, santuokos nutraukimo) teisinės situacijos analizė Lietuvoje bei netektį šeimoje patyrusių jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų socializacija ir ją nulemiantys veiksniai.

Tyrimo metu buvo taikyti šie **metodai**: atitinkamos filosofinės, sociologinės, psichologinės ir pedagoginės *literatūros pasirinkta tema analizė*; netektį patyrusių vaikų *saugios klasės aplinkos aprašas* [12], padėjęs nustatyti būdingesnius tirtų vaikų klasės aplinkos požymius; *pedagoginis eksperimentas*, leidęs praktiškai patikrinti bei įvertinti saugios klasės aplinkos kūrimo strategijas; *statistiniai metodai*, taikant SPSS 11.0 statistikos programą (atlikta skirstinių analizė, ir taikytas Chi kvadratas bei Spearman koreliacijos koeficientas, nustatant statistiškai reikšmingus tiriamų požymių skirtumus ir tarpusavio ryšius).

Straipsnio **tikslai**: 1) atlikti netekties (bedarbystės, mirties, santuokos nutraukimo) teisinę analizę; 2) pateikti saugios klasės aplinkos, kaip vieno iš socializacijos veiksnių, sampratą; 3) atskleisti netektį šeimoje patyrusių I–IV klasių mokinių klasės aplinkos būdingesnius požymius ir daromą įtaką jų socializacijai; 4) išryškinti kai kurias saugios klasės aplinkos kūrimo strategijas.

Tyrimas buvo atliktas 2003 m. spalio – 2004 m. vasario mėnesiais. Jo metu ištirta Šiaulių miesto mokyklų I–IV klasių 263 mokiniai, iš kurių 84 mergaitės ir 97 berniukai nurodė išgyvenantys įvairias artimųjų netektis šeimoje (*tėvų bedarbystę arba jų išvykimą dirbti svetur, tėvų skyrybas, tėvo ar motinos mirtį bei senelių mirtis*). Tai sudarė 68 proc. visų tyrime dalyvavusių vaikų.

1. NETEKTIES TEISINĖ ANALIZĖ: SANTUOKOS NUTRAUKIMAS

Netektis – tai psichosocialinis fenomenas, kuriam būdinga netektį patyrusiojo daugiau neigiamos emocinės reakcijos ir elgesio bei kognityviniai pakitimai, turintys regresinį aspektą. Žodžiai „netektis“, „praradimas“ glaudžiai siejasi su psichinėmis vienišumo, uždarumo, savigraužos, savęs kaltinimo ir socialinės atskirties būsenomis bei reiškiniu. Visa tai yra socialinės rizikos veiksniai, eksproprijuojantys galimybę tinkamai psichosocialinei individo (savi)raidai.

Lietuvos Respublikoje skyrybas, t.y. santuokos nutraukimo atvejus, reglamentuoja LR Civilinis kodeksas [13]. Jame numatyta, kad santuoką galima nutraukti keliais pagrindais:

- abiejų sutuoktinių bendru sutikimu;
- vieno sutuoktinio prašymu;
- dėl sutuoktinių (sutuoktinio) kaltės.

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad teismas turi teisę atsižvelgdamas į tam tikras aplinkybes pvz. nepilnamečių vaikų interesus, gali atsakyti nutraukti santuoką, jeigu santuokos nutraukimas gali padaryti esminės turtinės ar neturtinės žalos jų nepilnamečiams vaikams.

Pažymėtina, kad nutraukiant santuoką LR CK numato tam tikras vaiko teisių apsaugos priemones, kad gyvendamas nevisavertėje šeimoje jis nepatirtų dar didesnių sukrėtimų, t.y. 3.86 str. numato, kad, jeigu sutuoktiniai šeimos gyvenamąją patalpą nuomojosi, teismas gali perkelti nuomininko teises sutuoktiniui, su kuriuo gyventi lieka nepilnamečiai vaikai ar kuris yra nedarbingas t.p. namų apyvokos daiktus, skirtus šeimos namų ūkio poreikiams tenkinti, teismas gali priteisti sutuoktiniui kuris lieka gyventi šeimos gyvenamojoje patalpoje kartu su nepilnamečiais vaikais. LR CK įtvirtintas bendras principas, kad turtas, kurį sutuoktiniai įgijo santuokos metu yra bendroji jungtinė nuosavybė ir kad santuokos nutraukimo metu galioja lygių dalių prezumpcija, t.y. santuokos nutraukimo atveju santuokoje įgytas turtas dalijamas abiemis sutuoktiniams lygiomis dalimis. Tačiau teismui yra suteikta galimybė nukrypti nuo sutuoktinių bendro turto lygių dalių principo, t.y. teismas, atsižvelgdamas į nepilnamečių vaikų interesus, vieno sutuoktinio sveikatos būklę ar jo turtinę padėtį arba kitas svarbias aplinkybes, turi teisę nukrypti nuo sutuoktinių bendro turto lygių dalių principo ir priteisti vienam sutuoktiniui didesnę turto dalį. Taip pat teismas turi teisę sutuoktinio, kuris privalo mokėti išlaikymą kitam sutuoktiniui, jo dalį iš bendro turto sumažinti išlaikymo suma, jeigu išlaikymas yra priteisiamas nustatyto dydžio vienkartinę pinigų suma ar priteisiamas tam tikras turtas. Be to LR CK numato, kad į nedalytiną turtą santuokos nutraukimo atveju įtraukiami tie daiktai, kurie yra skirti nepilnamečių vaikų poreikiams tekinti ir jie yra perduodami tam sutuoktiniui, su kuriuo lieka gyventi nepilnamečiai vaikai.

Tačiau nors ir nėra paprasta nutraukti santuoką, o skyrybų teisinės pasekmės skaudžios tiek tėvams, tiek ir jų vaikams, skyrybų Lietuvoje nemažėja, o didėja. Statistikos duomenys [14] rodo, kad 2005 m. 100 santuokų Lietuvoje teko 58 skyrybos, kai tuo tarpu 1992 m. tik 46.

2. TĖVŲ MIRTIS – RIBINĖ NETEKTIS

Viena iš skaudžiausių netekčių vaikui-tėvo arba motinos mirtis. Mirus vienam iš tėvų ar abiemis tėvams atsiranda paveldėjimo santykiai. LR CK numato du paveldėjimo būdus – tai paveldėjimas pagal įstatymą ir paveldėjimas pagal testamentą. Tuo atveju, jei palikėjas nebuvo surašęs testamentą, vaikai po tėvo ar motinos mirties paveldi pagal įstatymą. Kitaip tariant, vaikai, įvaikiai bei palikėjo vaikai, gimę po jo mirties pagal LR CK 5.11 str. paveldi turimą lygiomis dalimis. Tik tais atvejais, kai palikėjas vaikų neturėjo, pagal įstatymine eilę paveldi antros ir tolimesnių eilių įpėdiniai. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad pagal įstatymą paveldi palikėjo vaikai, gimę tiems tėvams, kurie buvo susituokę arba tėvams, kurių santuoka pripažinta negaliojančia, taip pat nesantuokiniai vaikai, kurių tėvystė nustatyta pagal įstatymus.

LR CK asmenims suteikia teisę surašyti ir testamentą, kuriuo turtas atitenka testamente nurodytam asmeniui ar keliems asmenims. Tačiau pažymėtina, kad LR CK numato ir tam tikras garantijas palikėjo vaikams, sutuoktiniui ir tėvams, kuriems palikėjo mirties dieną yra reikalingas išlaidavimas. Tai reiškia, kad nepaisant testamentinio turinio (t.y. nepaisant palikėjo valios), vaikai, įvaikiai, sutuoktinis, tėvai, įtėviai paveldi pusę tos dalies, kuri kiekvienam iš jų tektų paveldinti pagal įstatymą, jeigu testamentu yra neskirta daugiau. Todėl galima teigti, kad įvykus nelaimi ir vaikui netekus tėvo ar motinos, remiantis LR CK jis nėra ir negali būti paliekamas be tam tikro turto, kaip socialinio garanto, kuris ateityje padėtų jam normaliai gyventi ir vystytis.

3. BEDARBYSTĖS (NEDARBO) SITUACIJA LIETUVOJE

Nedarbas – tai itin aktuali socialinė problema kiekvienoje valstybėje, kurio pasekmės daro neigiamą įtaką tiek pačiam bedarbiui, tiek ir jo vaikams bei kitiems artimiesiems. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas [15] mokyklinio amžiaus vaikus augintiems tėvams numato tik pirmenybės teisę būti paliktam dirbti, kai mažinamas darbuotojų skaičius t.y. 135 str. numato, kad kai dėl ekonominių ar technologinių priežasčių arba dėl darbovietės struktūrinių pertvarkymų mažinamas darbuotojų skaičius, pirmenybės teisę būti palikti dirbti turi darbuotojai, kurie vieni augina vaikus (įvaikius) iki šešiolikos metų. Be to, pirmenybė likti darbe taikoma tik tiems darbuotojams, kurių kvalifikacija nėra žemesnė už kitų tos pačios specialybės darbuotojų, dirbančių toje įmonėje, įstaigoje, organizacijoje, kvalifikaciją. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad pirmenybės teisę būti paliktam dirbti, kai mažinamas darbuotojų skaičius suteikta tik tiems tėvams, kurie vieni augina vaikus iki 16 m t.y. toms šeimoms, kurios jau yra patyrusios netektį – skyrybas ar vieno iš tėvų mirtį.

Lietuvos Respublikos Seimas yra priėmęs nemažai įstatymų (LR Užimtumo rėmimo įstatymas, LR nedarbo socialinio draudimo įstatymas ir kt.) ir poįstatyminių teisės aktų, kuriais yra siekiama sureguliuoti bedarbystės situaciją Lietuvoje. Pagal LR Užimtumo rėmimo įstatymo 3 str. 1 d. užimtumo rėmimo sistemos tikslas yra siekti

visiško gyventojų užimtumo, mažinti jų socialinę atskirtį ir stiprinti socialinę sanglaudą. Minėtas įstatymas išskiria tam tikras, t.y. socialiai pažeidžiamiausias, asmenų grupes, kurios darbo rinkoje yra remiamos papildomai, tarp tokių asmenų yra ir nėsčios moterys, šeimos pasirinkimu vaiko motina (įmotė) arba tėvas (įtėvis), vaiko globėjas, rūpintojas, faktiškai auginantis vaiką iki 8 metų arba neįgalų vaiką iki 18 metų.

Tam, kad papildomai remiami asmenys greičiau įsidarbintų ir integruotųsi į visuomenę bei sumažintų socialinę atskirtį, LR užimtumo rėmimo įstatymas numato tam tikras aktyvias darbo rinkos politikos priemones tokias kaip pvz. remiamąjį įdarbinimą: t.y. įdarbinimą subsidijuojant ar darbo įgūdžių įgijimo rėmimą. Be jau minėtų aktyvių darbo rinkos politikos priemonių, Lietuvos darbo birža įgyvendina ir bedarbių bei išpėtų apie atleidimą iš darbo darbuotojų profesinį mokymą jų neformalų švietimą, paramą darbo vietoms steigti, darbo rotaciją.

Pažymėtina, kad ir LR nedarbo socialinio draudimo įstatymas asmenims, kurie buvo drausti nedarbo socialiniu draudimu ir atitinka kitas įstatymo numatytas sąlygas, numato, kad tam tikrą laiką jie gaus iš Sodros nedarbo draudimo išmoką.

Išanalizavus Statistikos departamento skelbiamus duomenis, kurie pateikti lentelėje Nr. 1, galima teigti, kad 2006 m. bedarbystės procentas buvo mažiausias per praėjusius aštuonerius metus. Jis tesiekė 5,6 proc., kai, tuo tarpu, didžiausia bedarbystė buvo užfiksuota 2001 m. – 17,4 proc. (Lentelė Nr. 1).

1 lentelė. Bedarbystės raidos tendencijos Lietuvoje (proc.) [16]

Metai	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Procentai	13,2	14,6	16,4	17,4	13,8	12,4	11,4	8,3	5,6

Nedarbo lygis 2007 m. taip pat mažėjo [17] per pirmąjį 2007 m. ketvirtį – 5 proc., o per antrąjį – apie 4 proc. Lietuvoje didžiausias nedarbo lygis 2007 m. lapkričio 1 dienai yra virš 8 proc. tik Druskininkuose, Jurbarke, Akmenėje ir Rokiškyje. Pastaraisiais metais mažėjantis nedarbo lygis Lietuvoje mažina ir vaikų, kurie patiria netektį šeimoje, skaičių. Tačiau tai nereiškia, kad iš esmės mažėja netektį patyrusių vaikų skaičius, nes bedarbystė – tai tik vienas iš netekties atvejų, kurie neigiamai sąlygoja vaiko socializaciją klasėje ir jo artimiausioje aplinkoje.

4. SAUGIOS KLASĖS APLINKOS SAMPRATA

Klasės saugumas, jo rodikliai ir apskritai šio psichosocialinio fenomeno samprata išlieka daugelio tyrėjų diskusijos objektu [7, 9, 18,19, 20, 21,22]. Be to, skirtinguose literatūros šaltiniuose galima rasti įvairių, tačiau kiek ir panašių ši fenomeną apibūdinančių kintamųjų: *klasės psichologinis klimatas* ar *psichologinė nuotaika* [9,20,21]. Psichologinis klimatas gali būti suprantamas kaip labiau pastovus ir dominuojantis bendras visos klasės dvasinis nusiteikimas ar atmosfera. Toks klimatas, kaip teigia V. Aramavičiūtė, dažnai reiškiasi individų požiūriu į save, vienas kito vertinimu, kiekvieno kūrybine iniciatyva bei aktyvumu. Taigi psichologinis klimatas yra pakankamai sudėtingas ir speci-

finis reiškinys, susidedantis iš grupės narių pasaulėžiūros, įsitikinimų ir vertinimų, vienas kito priėmimo, bendravimo ir pan.

Kalbėdamas apie *klasės dvasią*, kaip apie pastovų grupės narių psichologinį nusiteikimą ir vyraujančią klasės psichologinę atmosferą, A. Šerkšnas taip pat iškelia bendravimą, sutarimą, vienas kito palaikymą bei skatinimą kaip svarbius klasės dvasią nusakančius požymius. Kitaip tariant, klasės dvasią išreiškia palankios bendravimo sąlygos, teigiami emociniai vaikų išgyvenimai, sukuriamos sėkmės patyrimo situacijos, pripažįstama vaiko narystė kolektyve. Visa tai rodo, kad saugi klasės aplinka daugeliu atveju orientuoja į tam tikrą klasės dalyvių psichologinę savijautą, kai yra jaučiamas vienas kito palaikymas, vyrauja bendradarbiavimo, savanoriškumo ir pasitikėjimo vienas kitu būsena.

L. Stoll ir D. Fink, W. McCaskill, L. Bulotaitė, R. Pivorienė ir N. Sturlienė, išskirdami vieną iš saugios klasės aplinkos elementų – klasės dalyvių *partnerystę*, arba jų bendradarbiavimą, – nurodo, kad saugioje aplinkoje visi nevaržomai dalyvauja kokioje nors bendroje ar individualioje veikloje, kai nė vienas grupės narys nėra diskriminuojamas dėl savo skirtumų (socioekonominės padėties, išvaizdos, mokymosi gabumų, šeimos sudėties, patirtų nesėkmių, nuostatų, atliekamų vaidmenų ar pan.). Tai leidžia teigti, kad saugioje klasės aplinkoje mokinys jaučiasi kitų pripažįstamas. Kitaip pasakius, jis yra svarbi klasės dalis [11]. Būtent tokį kiekvieno grupės nario išskirtinumą ir jo nediskriminavimą pabrėžia ir australų edukologas W. McCaskill, kuris tvirtina, kad saugi klasės aplinka yra ta terpė, kur „vaikai nevaržomai tiria save kitų akivaizdoje, klausia vienas kito, atskleidžia savo nerimą ir atvirai dalinasi juo, atranda savo stipriąsias bei silpnąsias puses <...>“ [7, p. 60]. Vadinasi, vaikas klasėje jaučiasi saugiai tada, kai yra nevaržomas dėl savo įsitikinimų ir to, kaip jis juos išreiškia.

Todėl, remiantis minėtais autoriais, prie saugios klasės aplinkos rodiklių tenka visų pirma priskirti *palankią vaikų bendravimo ir bendradarbiavimo atmosferą: atvirą dalijimąsi savo išgyvenimais, vienas kito pripažinimą, pagalbą vienas kitam, nesityčiojimą iš kito nuomonės ar veiksmų, prievartos nenaudojimą*.

5. NETEKTŲ ŠEIMOJE PATYRUSIŲ VAIKŲ KLASĖS APLINKA

Tiriant saugią klasės aplinką, buvo atsižvelgta į ką tik aptartus tam tikrus saugios klasės rodiklius, leidžiančius susidaryti vaizdą apie I–IV klasių vaikų, patyrusių netektį šeimoje, saugumą savo klasėje. Šios aplinkos vertinimo kriterijumi buvo pasirinktas tirtų vaikų *požiūrio palankumas* (pozityvumas) į minėtus saugios klasės aplinkos požymius: labai palankiai, palankiai ir nepalankiai vaikas vertina savo klasę pagal anksčiau minėtus rodiklius. Susumavus labai palankų ir palankų vertinimo kriterijus, buvo gauti tokie tyrimo rezultatai (2 lentelė).

Gauti duomenys rodo kai kuriuos egzistuojančius skirtumus tarp įvairias netektis šeimoje patyrusių ir jos nepatyrusių vaikų požiūrio į saugią klasės aplinką. Nustatyta, kad daugelis tiriamųjų (daugiau nei du trečdaliai) – tiek patyrusių artimųjų netektį, tiek jos ir nepatyrusiųjų – jaučiasi esą mėgstami klasės vaikų. Daugiau taip manančių yra tarp netekties šeimoje nepatyrusių (89,4 proc.), o taip pat ir tarp tiriamųjų, patyrusių senelių mirtį (87,1 proc.). Tuo tarpu tiriamieji, patyrę tėvų bedarbystę, tėvų skrybas, jų išvykimą dirbti svetur ir mirtį, klasėje jaučiasi mažiau mėgstami savo bendraklasių: mano, jog nėra mėgstami kitų klasės vaikų ($\chi^2 = 68,47$, $p < 0,003$). Be to, paaiškėjo, kad labiau patinka būti su klasės vaikais tiems mokiniams, kurie nėra patyrę netekties šeimoje bei tiems, kurie yra patyrę senelių mirtį. Tuo tarpu kitas netektis patyrę vaikai nurodė mažiau mėgstantys būti su bendraklasiais.

Buvo išsiaiškinta ir tai, kad beveik visi tiriamieji (kiek daugiau patyrę senelių mirtį ir tėvų bedarbystę patyrę mokiniai) nurodė galintys pasikalbėti su daugeliu klasės draugų. Taip pat šie vaikai nurodo, kad jie gali išsakyti ir savo džiaugsmą daugeliui bendraklasių (daugiau taip teigė vaikai, patyrę vieno iš tėvų mirtį ir taip pat nepatyrę jokios netekties šeimoje). Tačiau savo liūdesiu pasidalinti su daugeliu vaikų nurodė galintys tik kiek daugiau nei pusė skirtingas netektis šeimoje patyrusių (daugiausiai tėvų bedarbystę ir vieno iš jų mirtį) ir jos nepatyrusių mokinių. Tai rodo, kad didžioji dalis tyrime dalyvavusių jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų klasėje gali dažniau dalintis labiau teigiamais išgyvenimais

2 lentelė. I–IV klasių mokinių palankaus požiūrio į saugią klasės aplinką ypatumai (proc.)

Klasės aplinkos požymiai	Vaikas jaučia, kad yra mėgstamas klasės mokinių	Vaikui patinka būti su klasės mokiniais	Klasėje gali pasikalbėti su daugeliu vaikų	Kai jam būna smagu, tą gali pasakyti daugeliui vaikų	Kai būna liūdna, tą gali pasakyti daugeliui vaikų	Iš jo klasėje beveik niekada nesityčiojama	Klasėje beveik nėra stumdomas ar mušamas
Tėvų bedarbystė arba jų išvykimas dirbti svetur (N = 72)	84,7	75,0	88,9	84,7	59,8	56,9	94,4
Tėvų skrybos (N = 61)	83,6	75,4	83,6	80,3	49,2	55,7	88,5
Senelių mirtis (N = 31)	87,1	83,9	93,6	80,7	54,8	54,8	90,4
Tėvo ar motinos mirtis (N = 17)	81,8	77,3	86,3	86,4	63,7	54,5	86,4
Nepatirta netektis (N = 82)	89,4	84,8	81,8	86,4	50,0	59,1	97,0

negu neigiamais. Be abejo, toks tiriamųjų pasiskirstymas, kai šie savo liūdesiu dalijasi su daug mažesniu bendraklasių skaičiumi, rodo, kad neigiamais išgyvenimais jie gali dalintis tik su kai kuriais bendraklasiais. Tačiau remiantis tyrimais įrodyta, kad netektį išgyvenusių vaikų požiūris į savo klasę gali skirtis nuo jos nepatyrusių vaikų, nes neigiama patirtis gali jiems padėti įgyti brandesnę požiūrį į tam tikrus socialinius reiškinius [24; 25,26]. Manoma, kad tokie vaikai kai kuriais atvejais psichosocialinės brandos lygmeniu gali pralenkti savo bendraamžius [24]. Būtent tai ir gali sąlygoti šių vaikų aukštesnius reikalavimus klasės aplinkai ir jos nariams ar, atvirkščiai, išlikti pakantesniems jų atžvilgiu. Tai leidžia kelti klausimą, ar šiuo aspektu (pasidalinimo liūdesiu) netektį patyrusių vaikų klasės aplinka yra mažiau saugi nei jų bendraamžių, kurie netekties šeimoje nėra patyrę.

Gauti duomenys leidžia manyti, kad netektį šeimoje patyrę I–IV klasių mokiniai gali būti labiau fiziškai pažeidžiami: buvo rasta kiek daugiau tėvų skyrybas ir tėvo ar motinos mirtį patyrusių vaikų, kurie kartais klasėje yra stumdomi arba mušami. Be to, klasėje kiek rečiau (keliais proc.) yra tyčiojama iš netekties šeimoje nepatyrusių mokinių, kai, tuo tarpu, kitas netekties patyrę bendraamžiai patyčių susilaukia kur kas dažniau. Šis faktas iš dalies sutampa ir su atliktos apklausos duomenimis, kur teigiama, kad daugiau nei 70 proc. vaikų mokykloje kasdien patiria patyčias (*VšĮ „Vaiko namas“*, 2006). Tai rodo, kad netektį patyrusių mokinių klasės aplinka pagal minėtus požymius yra mažiau saugi negu jų vienmečių, nepatyrusių netekties šeimoje.

Kita vertus, nustatyti statistiškai patikimi ryšiai tarp šių vaikų požiūrio į kai kuriuos saugios klasės aplinkos požymius ir internalizuotų vertybių elgesio lygmeniu. Statistiškai patikimas ryšys buvo užfiksuotas tarp netektį patyrusių vaikų savitvardos ir jų požiūrio į galimybę pasidalinti savo teigiamais išgyvenimais su bendraklasiais ($r = 0,28$ $p < 0,02$). Vadinas, galėjimas pasidalinti savo teigiamais išgyvenimais su daugeliu bendraamžių netektį šeimoje patyrusiems tiriamiesiems padeda labiau įtvirtinti savitvardos vertybę elgesio lygmeniu.

6. SAUGIOS KLASĖS APLINKOS KŪRIMO STRATEGIJOS

Atlikta netektį šeimoje patyrusių jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų klasės aplinkos analizė suponuoja būtinumą kurti jos saugumo didinimo strategijas. Kaip tik pedagoginio eksperimento metu (atlikto 2005–2006 m.) kai kurias iš jų buvo mėginta praktiškai patikrinti bei įvertinti. Pažymėtina, kad apskritai pedagoginio eksperimento **tikslas** buvo numatyti ir patikrinti pedagoginės pagalbos strategijas netektį šeimoje patyrusiems jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikams, siekiant palengvinti jų socializaciją. Kaip minėta, išskirtos ir esminės pedagoginės pagalbos **strategijos**: 1) *padėti vaikui užimti palankų statusą klasėje*, sudarant jam galimybes tenkinti bendravimo poreikį ir įgyti bendravimo patirties, sykiu įgalinant socialaus elgesio įgūdžių plėtotę; 2) *padėti vaikui patenkinti identifikacijos poreikį*, sukuriant jam saugesnę klasės aplinką ir formuojant jo palankesnę požiūrį į save.

Taigi, kuriant saugesnę klasės aplinką, svarbiausias dėmesys buvo skiriamas per *pasaulio pažinimo* pamokas skatinti pagarbą vienas kitam (mokyti natūralaus (neapsimestinio, neveidmainiško) elgesio) ir užuojautą (padėti vienas kitam); per *etikos* pamokas – dėmesingumą (pripažinti vienas kito nuopelnus, mintis, pasiūlymus ir kt.); *popamokinėje veikloje* – stiprinti taikumą (bendrauti nenaudojant prievartos).

Kadangi klasės saugios aplinkos kūrimas glaudžiai susijęs su psichologine vaikų savijauta, todėl nemažai vietos galima skirti emocijų, ypač neigiamų – pavydo, pykčio, liūdesio – mokymui tinkamai išgyventi ir dalintis jomis. Kaip tik netektį šeimoje patyrę vaikai dažniau nei kiti bendraamžiai liūdi, pyksta ir jaučiasi vieniši [6]. Todėl, pasitelkus žaidybines situacijas, mokinių žodinių paskatinimą ir palaikymą, diskusijas, piešimą bei komandinę veiklą, bandyta aptarti neigiamų išgyvenimų kilimo priežastis bei tinkamus būdus šioms emocijoms išgyventi (kai būna liūdna, galima nupiešti ar užrašyti šį liūdesį sukėlusias priežastis ar pan.). Vaikams svarbu paaiškinti, kad neigiami išgyvenimai yra taip pat duoti žmonėms kaip ir teigiami, ir kad kiekvienas patiria tiek teigiamus, tiek neigiamus jausmus. Vaikai neretai galvoja, kad pykti, liūdėti ar pavydėti yra blogai. Dažnai jie taip mano, kai kas nors juos atstumia ir nepriima į žaidybines ar kitokią veiklą. Svarbu vaikams padėti suvokti, kad liūdint ar pykstant reikia pirmiausia išsiaiškinti tokių išgyvenimų priežastis bei, reikalui esant, pasidalinti tuo su kitais žmonėmis. Būtent taip vaikai galėtų padėti ir aplinkiniams žmonėms suprasti esamą situaciją ar problemos esmę.

Tuo tarpu nemažiau svarbus yra vaikų mokymas išklausti vienas kitą, nes dažnai žmonės neįsigilina į kito problemą ar rūpesčius, nesugeba išgirsti tai, ką sako kitas. Derėtų mokiniams paaiškinti, kad girdėti ir klausyti yra du skirtingi dalykai. Taip pat tinka, naudojant žaidimus, situacijų inscenizavimą bei diskusijas, aptarti priežastis, kurios trukdo įsiklausyti į kito žmogaus siunčiamą informaciją bei sykiu aptarti sąlygas, padedančias labiau išklausti pašnekovą.

Taip pat pamokose pravartu atkreipti dėmesį į vaikų mokymą pastebėti kitų poreikius ir sykiu padėti vienas kitam. Vaiko žinojimas, kad, ištikus bėdai ar nesėkmei, yra galimybė kreiptis į bendraklasius ar mokytoją, užtikrina jo saugumo jausmą. Priešingu atveju vaikas tampa kur kas mažiau saugus, kai jis nežino, į ką būtų galima kreiptis pagalbos arba, kaip jos ieškoti. Svarbu mokiniams paaiškinti, kad aplinkiniai, žinodami apie ištikusią nelaimę, gali geriau suprasti ir mūsų neigiamų išgyvenimų priežastis. Vadinas, kai pastebima kito nesėkmė ir į ją tinkamai reaguojama, taip sudaroma ir palanki atmosfera: mat tada vaikai nebijo būti nesuprasti ir gali atvirai pasidalinti savo rūpesčiu ir ieškoti ar kreiptis pagalbos. Saugiai besijaučiantis vaikas žino, kad kitų yra priimamas toks, koks yra ir gali visuomet tikėtis paramos iš aplinkinių. Toks mokinytis yra supamas jį nuolat palaikančios aplinkos [5, 7].

Per pamokas atkreiptinas dėmesys ir į vaikų mokymą bendrauti ir bendradarbiauti nenaudojant prievartos, nesitūčiojant vienas iš kito ir juolab vengiant fizinės agresijos. Visa tai gali padėti vaikams pajauti didesnę atsakomybę vienas už kitą bei savo elgesį su kitais ir taip pat numatyti atitinkamo elgesio pasekmes. Būtent mokėjimas bendrauti nenaudojant

prievartos, stumdimosi ar patyčių leidžia nuolat palaikyti teigiamą psichologinį klasės klimatą, o ypač užtikrina palankią tiek psichinę, tiek ir fizinę mokinių savijautą.

Taigi šios pedagoginės strategijos, panaudotinos kuriant saugią klasės aplinką, gali padėti jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikams jausti didesnę tiek fizinę ir psichologinę saugumą. Gauti eksperimentinių pamokų įvertinimo duomenys parodė, kad po eksperimento daugiau IV klasių mokinių, patyrusių šeimoje netektį, jautėsi esą mėgstami savo bendraklasių, rečiau patiriantys jų patyčias ir fizinę agresiją.

IŠVADOS

1. Netektis vaikams, kuri suprantama kaip tėvų bedarbystė, santuokos nutraukimas, ar jų mirtis, yra teisiškai sureguliuotas socialinis reiškinys ir sykiu orientuotas į tolesnį vaiko bent minimaliai kokybiško gyvenimo užtikrinimą. Tapus vienam iš tėvų bedarbiu, valstybė tam tikrais atvejais moka nedarbo draudimo išmokas, papildomai remiamiems bedarbiams taiko tam tikras aktyvias darbo rinkos politikos priemones (pvz., įdarbinimą subsidijuojant ir pan.); nutraukiant santuoką yra būtina nustatyti tolimesnius vaiko priežiūros, gyvenamosios vietos, auginimo bei išlaikymo klausimus, o mirus vienam iš tėvų vaikai nepriklausomai nuo to, ar atsiranda paveldėjimo pagal įstatymą ar paveldėjimo pagal testamentą santykiai, nelieka bent jau be dalies turėto tėvų turto, kuris jiems būtų minimalus saugaus finansine prasme gyvenimo garantas.

2. Saugi klasės aplinka – tai bendra palanki psichologinė atmosfera, kai vaikas yra nevaržomas dėl savo įsitikinimų, požiūrio bei vertinimų ir to, kaip jis visa tai išreiškia. Tuo remiantis, išskirtini šie saugios klasės aplinkos požymiai: atviras vaikų dalijimasis savo išgyvenimais; vienas kito pripažinimas; pagalba vienas kitam, patyčių bei prievartos nenaudojimas tarpusavyje bendraujant ir bendradarbiaujant.

3. Nustatyta, kad jaunesniojo amžiaus mokinių, patyrusių netektį šeimoje, klasės aplinka kai kuriais požymiais (patyčių stumdimosi, galėjimo dalintis savo teigiamais ir neigiamais išgyvenimais) yra mažiau saugi negu jų vienmečių, nepatyrusių netekties šeimoje.

4. Tarp pedagoginių strategijų, padedančių sukurti saugesnę klasės aplinką, naudinga skirti šių vaikų pagarbos vienas kitam ir užuojautos skatinimą, taip pat jų mokymą būti dėmesingesniais bei taikesniais.

LITERATŪRA

1. Juodaitytė, A. *Vaikystės fenomenas: socialinis-educacinis aspektas*. Monografija. Šiauliai: ŠU leidykla, 2003.
2. Damon, W. *Social and Personality Development, Infancy through Adolescence*, 1992.
3. Handel, G. *Socialization and Social Self*. Childhood socialization. New York: Aldine de Gruyter, 1988.
4. Perry, B.D. *Children & Loss*. Vol. 6. New York, N.Y.: Instructor, 2001.
5. Street, H. et al. *The Game Factory: Using Cooperative Games to Promote Pro-social Behaviour Among Children*. Australian Journal of Educational & Developmental Psychology. Vol. 4., 2004.

6. Goldman, L. *Helping the Grieving Child in School*. Phi Delta Kappa Fastbacks. Vol. 460., 2000.
7. McCaskill, W. *Children Aren't Made of China*. The Game Factory. Australia: Clarkson, 2002.
8. Hilliard, R.E. *The Effects of Music Therapy-Based Bereavement Groups on Mood and Behavior of Grieving Children*. A Pilot Study. The Journal of Music Therapy 38, Vol. 4., 2001.
9. Arends, R.I. *Mokomės mokyti*. Vilnius: Margi raštai, 1998.
10. Vengalienė, J. *Klasės vadovo knyga*. Kaunas: Linos pasaulis, 2004.
11. Styles, D. *Klasės susirinkimai: kaip veiksmingai vadovauti klasei*. Vilnius: Tyto alba, 2002
12. Helmreich, R., Strapp, J. *Short Forms of the Texas Social Behavior Inventory (TSBI), an objective measure of self-esteem*. Bulletin of the Psychonomic Society. Vol. 4., 1974.
13. Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas. Žin., 2000 Nr. 74-2262
14. www3.vdu.lt/life/pv/STsv.htm. Žiūrėta 2007 lapkričio 10 d.
15. Lietuvos Respublikos Darbo kodeksas. Žin., 2002-06-26, Nr. 64-2569
16. www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1320. Žiūrėta 2007 lapkričio 10 d.
17. www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=2159. Žiūrėta 2007 lapkričio 10 d.
18. Stoll, L., Fink, D. *Keičiame mokyklą*. Vilnius: Margi raštai, 1998.
19. Šerkšnas, A. *Mokyklinė bendruomenė*. Kaunas: Šviesa, 1939.
20. Poderienė, G. *Mokymo aplinkos įtaka mokinių adaptacijai penktoje klasėje*. Daktaro disertacija. Klaipėda, 2004.
21. Savickytė, V. *Asmenybė ir mokyklinė bendruomenė*. Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas, 1996.
22. Černius, V. *Žmogaus vystymosi kelias: nuo vaikystės iki brandos*. Kaunas: Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centras, 2006.
23. Aramavičiūtė, V. *Mokinių dorovinės pozicijos formavimas*. Monografija. Kaunas: Šviesa, 1985.
24. Kübler-Ross, E. *On children and death*. USA: First Touchstone Edition, 1997.
25. Oser, F.K. et al. *On Becoming Moral: How Negative Experience can Inspire the Moral Person*. Teaching in Moral and Democratic Education. Bern, Switzerland: European Academic Publishers, 2003.
26. Johnson, M. ir J. *Children Grieve Too: Helping Children Cope with Grief*. A Centering Corporation Resource. Omaha. NE, 1998.
27. Bulotaitė, L., Pivorienė, R.V., Sturlienė, N. *Drauge su vaiku...* Vilnius: Švietimo ir mokslo Ministerija, 2000.

LEGAL ASPECTS OF THE LOSS: SAFETY WITHIN THE CLASSROOM OF GRIEVING CHILDREN AS THE FACTOR OF THEIR SOCIALIZATION

Tomas Butvilas*

Agnė Razgūnienė**

Mykolas Romeris University

S u m m a r y

This paper deals with safety within the classroom for grieving primary school children, and the link between those two categories, safety and socialization, is also shown. The significance of feeling safe while in the classes is highly marked in this research, and, picking the indicators of a safe classroom, the classroom environment of grieving primary school children is revealed in this work.

As C. Thornton conceptualizes, childhood is the time of learning from various experiences. This is the time, especially beginning with the school year, when a child develops cognitively, physically, and socially. Thus every single moment in childhood is useful, even though it were the loss of a loved one. The period from 7–11 years of age is mainly stressed as school life comes into a child's social field. The school, in many ways, may compensate the grieving child's socialization processes that are laden within non-full family. The relation between a loss in the family and a child's socialization is stressed in many psychological and educational works. The loss experienced is a very difficult matter for a child, who tries to internalize his/her family's traditions, values and also to form his/her identity. After the loss a child loses the object of identification *with whom*. As research shows, the need for identification, which is not satisfied can burden the value internalization as well. Put in other words, boys, who have lost their fathers and girls, who have lost their mothers, partly lose self-identification as a man and as a woman.

The data show that grieving children do not feel as safe as their classmates who have not experienced a loss in the family. Thus these children show anxiety of being not welcomed by others in the classroom most of the time. They also experience much frequently than other kids bullying and mocking while at school. As a matter of fact, grieving children, who have participated in this survey, have fewer friends in the class than their mates, and also they have showed lower self-esteem when being among peers.

All that points to the educational discussion that children, who have experienced a loss in their family, do not feel as safe as their classmates from nuclear families do. Therefore the strategies to shape safety within the classroom were set, i.e. the stimulation of sensitiveness and advertence, teaching to cope with negative emotions (anger, sadness, and jealousy), inducement of openness, fosterage of peace-

fulness and patience and also the stimulation of trust of others, especially while teaching kids to seek help from others. These educational strategies might be helpful, creating the safe classroom environment and yet optimizing those children's socialization.

Keywords: loss; classroom environment, socialization, the features of safety in the classroom, strategies to form safety within the classroom, inheritance, breaking the marriage.

---

*Mykolas Romeris University, Faculty of Social Policy, Department of Educational Activities, lecturer, doctor.

**Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Labor Law and Social Security, doctoral student.